

G. Arestiren poetikan beste eragin batzuk

Luis Mari MUJICA

I.- G. Aresti poeta protestatzaile

G. Aresti-ren poesiak bere leku eta gune aproposa du euskal poesia berriaren eremuan. Nahiz gaur, agian, bere poesiaren balioak kritizismo gehiagoz begiztatu, garaiko kritiko oskoen eskutik beste inork baino atentzio gehiago jaso zuen, beragana jarrera eta baleztapen alde eta kontrakoak ekarriz. Garaiko kritika batek, gainera, beste eremutan egiten zen poesia (sinbolista, erdisurrealista bereziki) zapuztu eta baztertu egin zuen gure poeta berriaren laudorio errazetan, batzuetan jardunez.

Arestik izan zituen etsai ideologikoak, baina poesiaren arloan beste inork baino gehiago bildu zituen "berrikuntzaren" txaloak. Ezin da ukatu poesia "sozialak" erreakzioa suposatu zuela –Galizan Ferreiro eta Katalunian Espriuren poesiarekin gertatu zen bezala–. Arestiren poesiak (euskal eremua *agrarismoz* eta *lizardianismo* berantaz, neurri batean, itoa zegoelarik) ukaezinezko errakzioa ekarri zuen. Olde positiboan artean gure hizkuntzari eman zion aurpegi hiritar, inmediato, soil, lorerik-gabekoa aipatzekoa da. Gainera, Arestiren poesiak "euskara batua" zalantzakoari bultzada mesedegarria erantsi zion. Negatiboetan, ordea, garaiko kritikaren partzialismoa da seinalagarri, eta olde poetikoan "kalitate estetikoari" eduki behar zaion ardura-eza. Poesia "sozial" hura bere inmediateki peto eta protestatzaileaz "ederraren" mundua aski inozoki mespretxatzera etorri zen, maiz, eta hori, "virtuosismo" hain urri egin den euskara gisako hizkuntza batean negatiboa –edo eztabaidagarria– agitu zen.

Poesia "sozialak", beraz, oreka hobea izanen zuen "protesta" eta "kalitatearen" artean uztardura nahiago egiten saiatu baten. Poesia hura kalitate formalez aski pobrea eta murrizta gertatu zen (eta azken hau Espainiako kritikari askoen aburua jarrailuz esaten dugu). Gauzak horrela ez ezagutzeak kaltea ekarri dio euskal poesiari, "popularismo" edo herrikoitasun kalitategabekoa bultzatuz, eta gerora marginalismoa eta esperimentalismo estetiko petoa. Oreka gehiago behar zen, bada, gure baratzean gauzak mamituagoak gerta zitezten.

Dena den, ukaezina da Arestiren itzala euskal letretan, eta bere obra literarioaren eragite "orokorra" gure hizkuntza beste herrietan ere ezagunagoa gerta dadin urrats positiboak gertatu da.

2.- G. Arestiren poesian beste eragin zenbait

Jakina denez, autore batek beti ukan ohi ditu kanpo edo albo eraginak, ze deus ez da hutsetik sortzen. Arestiren kritikoez eragin zenbait atxiki diote poetari, horien artean Juan San Martin, Sarasola, Zarate, Atienza, A. Arkotxa eta I. Aldekoa aipatzekoak direla.¹

1).- Bibliaren eragina

Bibliaren eragin batzuk aztertuak ditugu, dagoeneko, aipaturiko lanean. Batez ere, Arestik sententzialismoa jasotzen du Bibliatik. Kristo eskatologikoa eta Kristo sententzialistaren eraginak nabarmenak dira bere poetikaren ardatz formaletan.

Mintzo maiestatiko eta sententzialista baten lidoak ageri dira Atienzak aipatzen duen Aresti-ren jarrera mesianokoen zertzelada sozialetan. Jesukristok zerbait absolutua adierazi nahi zuenean "Hau

(1) Ikus gure artikulua II. Euskal Mundu-Biltzarraren baitan *Algunas influencias en la obra de Gabriel Aresti* izenpean; hemengoa han aurkezturikoaren osagarri izatera dator. Cfr. Congreso de literatura (hacia la literatura vasca), Edit. Castalia, 395-413. Bestalde, hurrengo bibliografia kontuan hartzekoa da: M. Zarate, *Euskal literatura...* Edit. Zugaza 1977. J. Atienza, *Maldan-behera. Harri eta Herri*. Edit. Cátedra. I. Aldekoa, *Iharduna eta zentzua G. Arestiren poesiagintzan*, Edit. UPV/EHU, 1996. A. Arkotxa, *Imagineire eta poésie dans "Maldan-behera" de G. Aresti*, Edit. ASJU, 1993.

diot", "Bene-benetan diozuet", "Behin esan nizuen" gisako atariak azartzen zizkien esaldi didaktikoei. Eta, orobat, "Entzuna duzue nola dagoen agindua: Begiari begia; hortzari hortza. Nik, ordea, hau diotsuet...", "Hau diotsuet Nik entzuleoi...", "Entzuna duzue nola dagoen agindua... Nik, ordea, hau diotsuet". Arestik, berriz, nekaldiko gertakizunak gogoratuz (eta bere jarrera mesianikoa gotortuz) *Maldan-behera* liburuan dio:

Agure-biltzarrak mandatari, honera
bidaldu grauzkitzu, zerorri galdetzera
jainkoaren semea egiaz bazara

(*Maldan-behera*, 209)

Era berean, nekaldiaren oihartzun ukaezina zertzelada galderen erantzuna birao gisa interpretatzen duenean poetak:

Apalza altzatu zen bereala hasarrez.
-Birao egin baitu-, esanik deiadarrez,
-Apurtu behar ditut ene soinekoak.
Gero niri esan zidan: -Zeruetako ateak
Eztira ideki zuretzako.
Zure ugazabak dira jaungoiko faltsuak

(*Maldan-behera*, 209).

Pasartearen parekide dira ebanjelioan: "Bai al duen beste testigantzaren beharrik? Geuk entzun dugu bere ahotik", "Orduan apaiz nagusiak urratu zituen soinekoak, esanez: -Bai al dugu beste testiguren beharrik? Entzun duzue biraoa... Zer deritzozue?".

Arestiren beste pasartea, nekaldiarekin lotua, hurrengoa da:

Hereje bazara, edo Jaungoikoa;
zure predikua mundu honetakoa
ezpada, orain bertontxe esan behar duzu
zure potereak, gizon-gainditasunak,
eman nork zizkizun. Eta nire erantzunak
gutxi tardatu zuen: Ez nik, zuk diozu

(*Maldan-behera*, ibidem).

Testu honek ebanjelioko pasarte batzuen "poutpurria" dirudi ze bertan Kristoren testigantza eta aitormen pertsonalen eskaria beste

baleztapen mesianiko batzuekin nahasten da (adibidez, bere ahalbi-
deen goi iturriarekin).

Hona paraleloak diren beste testu batzuk: "Zu judutarren hereje
al zara?... Nire erregetza ez da mundu honetakoa (Arestik, berriz,
predikua ezartzen du, esanahia aldatuz)... Nire erregetza, ordea, ez
da hemengoa", ("Eta Jesusek erantzun zion: Zeuk diozu: hereje
naiz", "Ez al didazu ezer erantzun nahi... Ez zenuke nire gain eskubi-
derik izango, goitik eman ez balitzaizu"). Gutxi gora-behera, elemen-
tu guztiak nahastekatzen dira Arestiren ahapaldian. Beti bezala, Ares-
tik Bibliatik jasoa sententzialismoz bere errotara eramaten du.
Maldan-behera-n aldarrikatzen duen mesianismo pertsonala (beti
euskara eta euskal gizartearen giroan) hobeto finkatzea bilatzen du.

Antzeko giroan ere beste hau:
apostoluak eztoazi
niregandikan ihesi,
nik esandako kantikarik inork ezpaitu ikasi
(*Maldan-behera*, 211).

Ebanjelioan lekuko hauek ematen dira: "Orduan, Hura bakarrik
utzita, ikasle guztiek ihes egin zuten", "Esan dizuet Ni naizela. Nire
bila bazatozte, utziezue hauer joaten".

Aresti, orobat, mintzo da "Jaunaren aingeruaz", Gethsemani-ko
ortuan edo baratzean koka daitekeenaz, kalizaren atsekabeko gai-
nezkada gogarazten digula:

Hau delako gure
asturua, triste;
kaliza hau bete
gainez egin arte

(*Maldan-behera*, 219).

Pasartea pasioko zikloan sartzen da, nahiz eta hemengo zatie-
tan beste batzuen mamidurarik ez eduki. "Honetan, aingeru bat
agertu zitzalon zerutik, indar ematera", "Ene, Aita, kaliza hau ezin
lgaro badaiteke Nik edan gabe, egin bedi zure nahia".

Bestalde, ikus ditzagun Bibliako, erakustaldiak baino gehiago,
gertakizunak eta lekuko zehatzak (halanola, *Golgota*, *Babilonia*,
Kana, *Josefateko zelaia*, etab.) Horietan ere, noski, liburu sainduaren
urratsak kontsideratzekoak dira.

Galileako lurtean
bizitzen ginen denok...

(Maldan-behera, 194).

Hemen ez dago pasarte berezirik ekarri beharrik, Galileako aipamenak ebanjeliotan etengabeak direlako. Besteen artean ikus Lk. 4, 14-16, Mat. 4, 12-17, Mk. 1, 14-15.

Hurrengoan Babilonia hiri handiaren aipua egiten da. Bertan juduak erbestea pairatzen egon ziren urte zaharretako oroimena. Arestik Babilonian gertatua euskaldunen egoerara egokitzen du.

Babilonian katigu,
baikeunden euskaldunak.
Idiak uztarri-pean,
ziren gure pareak...

(Maldan-behera, 199).

Testamentu Zaharrean Babiloniaren oroipena hurrengo testuetan da nabari: Sal.137,1, Jer.51,6, Jer. 51,8, Jer. 50,8.

Ondorengo pasartean, berriz, poetak Bibliako pertsonai zenbat gogorazten digu, ia zerrenda huts gisa:

Hemen Baal,
Belial,
Leblatan;
Bafomet
Paladin,
Goteun,
Asmodeo
eta
Berzebu
dira
ene
lagunak...

(Harri eta herri, 68).

Zerrendak garbi adierazten du Arestik duen Bibliaren ezagumen historikoa. Testuko izen gehienak garaiko ikastetxetan "Historia sagrada" delakoan ikasi ohi ziren, hurrengo pasartean arabera: Asmodeo Tob. 3,8, Tob. 6,14, Mk. 3,22 (Belcebú), 2 Kor. 6,14 (Belial). Adibidez Markos-ek:

“Belcebú dauka honek bere barruan, eta deabruen buruzagi denaren indarrez botatzen ditu deabruak”.

Kana-ko eztaien oihartzuna garbiro poetak:

Baina
Kanako ezteletan
banengo
bezala,
esanen dlot
nire amari
nire ordua ezteia oraindik
allegatu

(*Harri eta herri*, 86).

Kanako gertakizunaren bi alderdi nabarmenenak aipatzen dira, hots, ezteien ospatzea, eta Ama Birjinari Jesusek emaniko erantzuna. Hona iturriak: “Handik bi egunetara, ezteiak ziren Galileako Kanan, eta Jesusen ama han gertatu zen... Nire ordua ez da oraindik etorri”(Jn.2, 1-4).

Segidako testuan pertsonaiak emagaldua eta zergabiltzailea dira, tipologia berezi bateko protagonista bezala:

Nik ez tut holakorik sinesten, baina
emagalduei eztieta dotrinarik irakatsi
eta publikanoek
gartzelaren kontrako hainbeste birao
eta hainbeste hitz zakar
esan dute...

(*Harri eta herri*, 94).

Pasarteak aski prosaikoak gertatzen dira, ezen poeta ez da arduratzen puntu edo arrima elemental bat ere ezartzen. Testuak, bada, “poesia sozialaren” baitan protesta gisara “mot d’ordre” moduko moldean atonduta daude. Dударik gabe, hemen lirika ondu batetik aski urrun gabiltza.

Eta, oraindik, idazki sailduetako beste pertsonaia eta tokien oroipena

a) *Kaifas*:

Orain Kaifas, ez bakarrik, tenploan,

governategian ere
zutik dago

(*Harri eta herri*, 92).

b) Tabor mendia:

Nola errespetatuko dugu
tabor mendia,
ezpaldin bazaigu bihurtuko
fuberoen mendea?

(*Harri eta herri*, 170).

Ebanjeliotan aipuak: "Hartu zituen Berekin Pedro, Santiago eta Joan, eta mendira igo zen otoitz egitera", "Handik sei egunetara, hartu zituen Jesusek Berekin Pedro, Santiago eta honen anaia Joan, eta mendi goi batetara igo zen".

c) Gurutzea:

Arbola artez zuzena,
gurutze pisua.
Beti betiko
izanen zara
gurtua

(*Maldan-behera*, 210).

...Dudatu gabetanik: "Nahi", esan nion.

Hala nola Jesus gurutzaren azpian

(*Euskal Trajedia. Obra guztiak I*, 382).

Gurutza batetik zintzilik hil artean
josiko zaitugu biharko goizaldean

(*Maldan-behera*, 210).

Iruditeria tematiko honen iturriak aski nabariak dira ebanjelioan: "Baina hauek, are eta gehiago ekiten zioten deiadarka, gurutzean josi zezala...", "Bere soinekoak jantzi, eta gurutzean jostera eraman zuten", "Orduan haien esku utzi zuen Jesus, gurutzean josi zezaten" (57)

d) Golgota mendia:

Bera da Salbatorea,
ni Beronika berria.
Birjina Miren dultze gozoa
gurutze bati josia,
zeru berrita igon zenuen:
Hauxe da nire gloria!

(*Euskal Trajedia*. Obra guztiak I, 376).

Haize-honetatik juduek ekarririk,
Gaz-ziklonetako Golgotara jasorik,
Arbol oker batetik urkatuko naute

(*Euskal Trajedia*. Ibidem).

Eta ebanjelioetako pasartetan: "Hartu zuten Jesus, eta Hura, gurutzea sorbaldan zeramala, "Buruhezurtegi" –heberkeraz, berriz, *Golgota*– izeneko lekura atera zen", "*Golgota*" –hau da: Buruhezurtegi –deritzan lekura iritsi zirenean, *behazunez* nahastutako ardoa eman zioten edateko" (61).

e) Paradisuko arbola:

Bihotz berriotan
dirakien odola,
eta paradisua
sustraitu den arbola...

(*Maldan-behera*, 232).

Ikus G. 3,9 pasartea.

f) Sion hiria:

Eta egun batez Sion berri batera,
heltzen bagara gu, gezurrezko juduok,
jainkorik eztaukan populu triste hau

(*Euskal Trajedia*. Obra guztiak I, 384).

Ikus honen parekide den Jeremiasen testua: Jer. 31,6:

g) Azken eguneko Josafat zelaia

Egun batean
munduak akabatuko dira.

bai.
Badakit,
eta zeruko Jaunak
Josafateko zelaian
guztiok
juzgatuko gaitu

(*Harri eta herri*, 84).

Eman behar zaio bakoitzari berea:

Onari premio, gaiztoari gaztigu,
errespeto handia andre prestuari

(*Euskal Trajedia*. Obra guztiak I, 380).

Hemen ekarririko pasarteek garbi uzten dute Aresti poeta agnostikoak (?) zenbateraino jaso zuen kristau kulturaren ildoak; garaiko semea zelaririk, hain zuzen, oraindik Euskal Herri konfesionala islatzen zuen gizartean hezia izan zen.

2).- *Otero-ren eragina*

Otero poeta erdaldunaren eragin hurbila izan zuen Arestik, hiri-kidea zuelako batetik, eta poesian antzeko joerak zituelako bestek. Hala ere, formaren aldetik Oteroren poesia askoz landuagoa da, bereziki, sonetoen bidea hartzen duenean. Arestiren *Harri eta herri* obrak, adibidez, bilbotar erdal poetaren influxuak aski garden islatzen ditu. Arestik, dena den, lehenago *Bizkaitarra* eta *Zuzenbide debekatu* poemategietan hasia zeukan garaiko postlizardianismoaren poesigintza formal eta gaitzetik ihesia beste bide erraz, zuzen eta "bertsolarizanteetara" jauzia egin zuen. *Harri eta herri* poeman mintzo bertsolarizante hura, ordea, zuzen eta sententzialagoa bilakatu da. Esaten den bezala, aldaketa formal horren biraketan bi idazle vascoen, Otero eta Celaya poeten, eragina ukan zuen. Bai batek eta bai besteak 60.ngo hamarkadan "poesia sozialaren" andana ekarri zuten penintsulako letretara. Otero poeta bikaina zen (Espainiako bikainenetakoa, inork ez bezala menderatzen baitzuen sonettoa, muinaren eta formaren aldeak landuz). Hori atzematen da *Angel fieramente humano* eta *Redoble de conciencia* poemetan, besteen artean, irakurrita. Oterok, ordea, *Con la inmensa mayoría* delakoan beste jarrera sozialki herrikoi eta zorrotzagoa (maiz prosaikoagoa) hartuko du. Aresti Oteroren bigarren andana horren zordun

da, ze Aresti ez zegoen, inolaz ere, Oteroren lehen aldiko mintzo poetikoaren mailan. Oterok oso ongi menderatzen zuen puntua eta neurria; Aresti-k, berriz, aski baldarki jarduten du maiz bere poesia neurtu eta bersolarizantean. Euskal eremuan Lauaxeta, Lizardi, Orixe ez-ezik, gerra gerotziko Mirande, Salvatore Mitxelena, Iratzeder, Gaztelu neurgile hornitu eta jantziagoak kausitu ziren. Horregatik, bada, Arestiren abiabide poetikoa, Otero-ren lehen arotik baino egokiago, bigarrenetik sortu bide zen. Poeta hauen eraginaz lehendik ere aitortpena emana zuen Juan San Martinek: "Arestiren era berri onek, bere barnetiko solasean ari delarik, badu gaietan Nerudaren *Canto general*-en kidesun bat; moldez ere egile beraren *Odas* kidesun bat: baita ere Otero-ren *Pido la Paz y la Palabra* eta *En catellano*-rena. Senidetasuna duten ideiak ere aurkitu genitzake; adibidez, Oterok esku betean gosea, eta Arestik esku betean egia. Ezta harritzekoa influentzia ori, bere poeta maitea izanik".²

Neruda-ri dagokionez, guk, *Canto General*-ena baino gehiago, *Odas*-en zantzua hartzen diogu (Nerudak azken obran idazkera askoz single eta soillago baitarabil, *Canto General*-en mintzoa guztiz oparo eta barrokoa izaki, iruditeriaren aldetik bereziki). Arestik iruditeria formala bere bigarren etapan arbuaiatu bide du, poesia askoz hurbil, prosaiko eta zuzenagora joz. Bere poetika berriaren espontaneismo "protestatzaileak" ez du onartzen *metafora* gaitz eta bitxien jokoan ibiltzea. Mikel Zaratek hurrengo aitortpena egiten zuen Oteroren eragina zuela-eta: "Aresti ere, Blas de Otero-ren antzera, errepetizio zalea da eta indartsu eta gartsu jartzen ditu. Adibide asko idatziko nuke...".³

Bilboko bi poeten arteko harreman pertsonalei buruz Anjel Zelaleta-k adierazpen interesgarriak eman zizkigun: "Badi Oterok, Cu-batik etorri-berria zenean, dirurik gabe eta noraezean, Gabrielen etxean egin zuen ostatu, pare bat hilabetez edo. Gabrielelek elkarriz-

(2) Juan San Martin, "Aintzin-solasa", in *Harri eta herri*, 14-16. Guk II Euskal Mundu-Biltzarrean aurkezturiko aipatu artikuluan bertan Oteroren eraginez beste ideia batzuk (407-411). Orobat, bertan Arestik Nietzsche eta Jon Mirande-ren eskutik jasoriko influxu berezietz teoria zenbait (400-407).

(3) M. Zarate. Euskal Literatura. Ed. Zugaza, 1977, 100.

keta bat egin zion, eta ZERUKO ARGIAN publikatu zuen 1966eko gabon ostean".⁴

Atienzaren lanean ere azaltzen da eragin honi buruzko argibide zenbait. *Harri eta herri*-ren kasuan Otero-rekiko iturri-menderakizunak ukaezinak dira Atienzarentzat. "Es indudable que el ritmo, el tono e incluso buena parte del fondo de *Harri eta herri* es decididamente oteriano. Las dudas principales se contraen con *Angel fieramente humano* y *En Castellano*. Un poema como el "Canto primero" de Blas parece interesar a Aresti, hasta el punto de que hace suya la intención del poeta en castellano. Pero es aún más notoria la influencia de algunos poemas de *En castellano* sobre *Harri eta Herri*, hasta el extremo de parecer algunos versos de Aresti meras traducciones de los de Otero" (Art. c.)

Bai, *Harri eta Herri* liburuaren sententzialismozko idazkera arrunta eta bat-batekoa (espontaneo) aski oterianoa da. *Sententzialismoa* baiestean hau adierazi nahi dugu, alegia, poeta bertuosisten mintzo jantzia utzirik (hots, irudi eta metaforazko mintzoa) modu berezian mezu "sozial" baten eginkizunean murgiltzen duela poesia, estilo arrunt eta zuzena bilatuz. Garai hartan bi mutur berezi behar dira euskal poesian (sinbolismoaren bidea lantzen genuen barretetik kanpo), batetik Miranderen poesia "formala", eta bestetik Aresti-ren poesia "engagé" eta prosaikoa. Poesia giza protestarako *gailu* bilakatu nahi zuen Arestik (nahiz hori poesiaren bitartez lortzea aski problematikoa izan, maiz). Arestik, poesia sinbolista, iruditeria erdi-surrealistaren garapenera emana (eta aurretiko lizardianismo —eta arestiko mirandianoa—) arbuatu egiten zuen, eta poesia "sozial" baten andana "prosaikoan" irauli zen. Kritiko literario batzuek arbuio hori, hala ere, besterik gabe onartuko zuten.

Otero-k *Con la inmensa mayoría* poemategian esaten zituenak presente zeuden Arestiren poesigintza berrian. Gure iritzian, poesia berriak mesedeak ekarri zizkioan, bai, euskarari, baina baita ere kalte

(4) A. Zelaleta. Gabriel Aresti. Ed. Kriselu 1976, I alea, 135. Zelaia-
ren lana ez da alde literarioaren azterketan soilik kokatzen, autorearen bi-
zitzia, erreakzio sozial, ideologia eta abarretan ere baino. Ikus, orobat, Aresti-
ren poesia: J. Azurmendi, "Aresti: sentsibilitate konkretu bat", in *Jakin* 36,
5-30).

formalak gure hizkuntza agrarioa oraindik Arestik arbulatzen zuen bertuosismo askoren beharrean baitzegoen.

Harri eta herri liburuak bere garaian jasoriko arrakastak ez zuen legeztapenik alde literariotik, "sozialetik" bai ordea. Estilo biluz eta konprometitu hark euskarari mintzo inmediato eta zorrotz baten arma eman zion (eta, zer esanik ez Arestik biziki eraso zuela oraindik gure artean bizirik zegoen garbizalekeria lexikala). Halabaina, garaiko kritika literarioak ahortzi egin zituen irizpide formalen aldeak, ideia *sozialak* ia soilik hobetsiz. *Harri eta herri* poemategiak herriaren eza-gumenean *Maldan-beherak* baino arrakasta biziagoa ukan zuen (ze *Maldan-behera* urte askotan ignoratua egon zen irakurleagoaren baitan).

Otero-ren eragineraz berrizuztuz, bere estilo berriaren kera berezietakoa sententzialismoa izan zen. Molde horren ezaugarriak laburduran, estilizazioan, irudien zapuzketan, mintzo zuzenaren zorrotasunean, errepiken joeran datza, dira, eta tematikaren aldetik arazo *sozialekiko* ardura berezia dago.

Hona kera *sententzial* horren adibide batzuk:

Ezer ez naiz, ez naiz ezer, ezpada naizena.
Ni naiz naizena, bai naizena,
ez naizena

(*Harri eta herri*, 34).

Hemen dago gizona. Paper honetan dago. Nago.

Gizonago sentitzen naiz.
Eta maiz
Ez naiz
sentitzen

(*Herri eta herri*, 24)..

Beti esanen dut egia.
Nire ahotik ezta hitzik aterako,
egia eztena

(*Harri eta herri*, 42).

Eta beherago:

Ezpainak apurtuko zaizkit,
hortzak eroriko zaizkit,

mihina ebakiko didate...

(Ibidem).

Berdin hain masiboki aipatzen (eta hain oterianoa den) ondo-
rengo pasarteak:

Nire aitaren etxea
defendiduko dut.

Otsoen kontra,
sikatearen kontra,
justiziaren kontra,
defenditu
eginen dut
nire aitaren etxea

(*Harri eta herri*, 44).

Hau dena, poesia baino gehiago, "kontsignazko" literatura da,
funtsean.

Eta bide berdinetik oraindik:

Esanen dut ez naizela
inoluz
kontuan erori,
eztakidala
gezurrik kontatzen,
eztakidala kontuz ibiltzen

(*Harri eta herri*, 78).

Beraz, sententzialismo "maiestatiko" honetan "Ni naiz", "Nik
diotsat", "Hemen dago gizona" gisako atariak aurki daitezke. Atari
hauek bibliako idaztankearekin ukan dezaketen erlazioaz mintzatuak
gara gorago. Ez ahantz, beraz, bertako "Ni naiz naizena", "Ni naiz
bidea, egia, bizia" delakoak... Aresti beti *egiarekin* dago, hitza ez du
hausten, supergizona da. Egiaren alde borroka egiteko prest dago.
Eta hori:

—ezpainak apurturik
—hortzak eroririk
—mihia ebakirik
kausitu arren.

Eta *aitaren etxea* (Euskal Herri *kulturala* batez ere) defendituko

du galera guztiak –ekonomikoak eta somatikoak– pairatu arren. Hau da:

- aziendak
- soloak
- pinudiak
- korrituak
- errenta k
- interesak
- eskuak
- besoak
- sorbalda
- bularra

Bere borroka arerio fisiko, etiko eta erakundezkoen aurka ere eginen da:

- otsoen
- sikatearen
- lukurreriaren
- justizia funtzionalaren aurka.

Goikoa dena "mot d'ordre" moduko den literatura-mota "konprometituaren" eremuan sartzen da. Otero-k ere bere *Pido la paz y la palabra* eta *En castellano* poemarioetan antzeko mintzo estilizatu, bortitz, –eta prosaikoa– nabaria du. Goian alpatutako pasarte delada, Atienza-k balorapen hau egiten du: "Así va a resultar que el mito-utopía "La casa de mi padre" se convierte, a pesar de Aresti, en objeto reaccionario, segregado de una ideología católico-burguesa con todas sus contradicciones cuando parece que, en realidad se trata de un progresismo anticentralista" (l.c.). Guretzat ez dauka Aresti-ren pasarteak horrelako ikasbide negatiborik, ezen-eta gaztelaniar poetek ere "la patria querida" delakoa anitzetan kantatu eta errebindikatu dute (eta, batzuetan, jarrera *inperialista* harro baten ildotik). Gure ustean, Arestiren asmoa zintzoa da, eta zintzotasun horren azalpide garbientakoa euskarak bere obran edukiko zuen nagusinasuna izan da (eta, alde honetatik, eta *ad intra*, ez daiteke dudatan jarri Arestiren abertzaletasuna; abertzale izatearen lehenengo errebindikazioa *euskararen* defentsa eta praxia baita. Beste abertzaletasun *ideologikoak* –euskararen praxirik gabeko euskararen defentsa –guretzat sasiabertzaletasun akzidentalista baita. Berak

ezkerreko abertzale askoren gezurrezko praxi linguistikoak ikusita, nahiago du abertzaletasunaren jarrera ideologikoetan ez sartzea). Arestik, bada, tribalismorik gabe, "bere aitaren etxea" (Euskal herria, edo euskal nazionaren *izate kulturala*) defenditu nahi du, eta alde horretatik Aresti-ren abertzaletasuna ez daiteke zalantzan ezarri.⁵

Otero-Aresti-ren arteko testuen paralelismoak eginak ditugu beste lan batean. Aipatzekoak Oterorengan:

...Me cercenaría / las manos. Y mi sangre seguiría hablando, hablando, hablando (*Pido la paz y al palabra*, 73)

Oraindik garbiago "En la inmensa mayoría" deituriko poematxoan, ze atariko baieztapen erdi-hipotetikoan "*Podría faltarme... sé que faltarán*" dio, eta ondoren kontraezarpen guztizkoa, taxatiboa damaigu: "*La fé jamás*" (eta artean elementuen zenbaketa dagi "*El aire, el agua, el pan*"). Aresti-ren "Egia bat esateagatik" eta "Nire aitaren etxea" testuetan teknika honetatik hurbil dabilen egitura ageri da. Oteroren kasuan bezala, Arestiren atarian "Defendituko dut.../ Ni hilen naiz.." gisako pasarteak, eta "Hil behar bazaizkit..., bortxatu behar badidate..." hipotetikoak —eta amaren *kontrako* ondorio taxatiboa, orobat, "Iraunen du zutik", "Inoiz, inola, inon ez naiz isilduko" dioenean—.

Arestiren aurre-eraginak atzematean (eta Oterorekiko harremanetan) kontsideratzekoa da —*esklusiozko* teknikaz gain— *progresiozkoa*. Hain zuzen, Otero-ren poesia zenbaitetan nabarmen da elementuen *progresioa*, bata-bestearen atzetik. Arestiren kasuan, adibidez, elementu somatiko batzuen mailakatzea (*eskuak, besoak, sorbaldak, bularrak*) egiten da. Otero-k "*Crecida*" poeman *sangre, cintura, boca, labios, brazos, corazón, ojos* aipatzen ditu goranzko elementu somatikoaren prozedura baten adierazpen modura. Aresti-ren "Nire aitaren etxea" delakoa teknika horretaz egina dagoela dirudi. Kera estilistiko hori oso egokia zen hain elementu soilez atonduriko "poesia sozial" baten erakuntzarako.

Hona bi poeten testuak (elementu somatikoaren zenbaketa progresiboaz):

(5) Ikus Arestiri buruz, *Begjarmen* izengoitiaz, J. Apalategi eta P. Iztuetak *Sel idazle plazara* izenpean argitaraturiko obra (Oñate, 1974).

Armak kenduko dizkidate,
 eta eskuarekin defendituko dut
 nire aitaren etxea;
 besorik gabe,
 sorbaldik gabe,
 bularrik gabe,
 utziko naute,
 eta arimarekin defendituko dut
 nire aitaren etxea.
 Ni hilen naiz...,
 baina nire aitaren etxeak
 iraunen du.

(*Harri eta herri*, 44).

Bi pasarte poetikoetan kera estilizatu-elemental bera ageri zai-
 gu, inolako artifiziorik gabe. Poesi-tankera hau bortitza, bizkorra da,
 baina, formaren aldetik nahiko solta, ze iruditeria landuari muzin
 egiten zaio, efektismo "sozialari" bakarrik begiratuz. Hemengo Otero
 popularista oso urrun dago *Angel fieramente humano* liburuko poe-
 ma gehienen arkitektura trinkotik. Bertan, bada, Oterok, poesia bai-
 no gehiago, *protesta* egin nahi du. Arestik, beraz, oraindik eskema-
 tismo biluzagoa darabil. Arazoa guretzat bertso haueri "poesia"
 propioki deitzean datza... Hemen, bada, interesgarri "progresioaren"
 teknika, eta hori ongi nabarmen da Oteroren "Crecida" poematxoan.
 Arestiren *Harri eta herri*-ko orri askoek, hain zuzen, Oteroren teknika
 hori (Celayarengan ere azalduko dena) gogarazten digute, eta horretan
 ez da zalantza askorik.

Eskematismoa, sententzialismoa, "protesta" hutsezko idazkera
 erreklamatihoa izan zen poesia *sozilaren* funtsa. Beraz, urrun gaude
 bertan eskakizun estetiko bortitzezko elementuetatik. Arazoa, ordea,
 poesia hura propioki poesia, —ala *erreklamaziozko* literatura solta— ez
 ote zen galderan datza.⁶

(6) "*Poema sin palabras*" deituriko olerkia ere kera sententzialista-ele-
 mental beraz atondua dago: "Palabras para tí. No las pronuncies. / Cierra /
 los labios /. Como cierras el puño, abriendo el aire /. No quiero / palabras.

3)- Celayaren eragina

Celaya hernaniarraren eragina gure poetarengan goian azalduriko norabide estilistikoan doa, gutxi gora-behera, baina, Celayarena, agian, Oterorena baino apalagoa izan zen. Otero eta Celayak atondu zuten Euskal Herrian gaztelaniaz poesia "sozial" eta "elemental" baten aintzindaritzea.

Aresti-ren kanpo influxuari dagokionez, Celayarekin egin daitezkeen parekaketa zenbait hurbilagoa gertatzen dira. Celayarengan ere badago sententzialismozko joerarik, baina bertsoa, normalean, berarengan ez da *bigarren* aldiko Oteroren kasukoa bezain estiliztua eta laburra.

Fernando Lázaro eta V. Tusók eginiko "Literatura española" liburuan aburu batzuk jalgitzen dira "poesía social"-az: "Las intenciones de estos poetas hacen que se dirijan "a la inmensa mayoría". Y ello conduce al empleo de un *lenguaje claro*, voluntariamente prosaico muchas veces (Celaya había propuesto "escribir como quien respira"). Muchos caen así en una poesía "prosaica", banal, de escaso interés; pero también es cierto que otros aciertan a descubrir los valores *poéticos* de la lengua de todos los días. En la nómina de los "poetas sociales", además de los mencionados, se inscriben ahora la mayoría de los representantes de la poesía desarraigada de años anteriores. Y otros muchos, más jóvenes entre los que es preciso citar a *Angel González* (Palabra sobre palabra). ¿Consiguió esta poesía su objetivo de llegar "a la inmensa mayoría"? ¿Con libros de poemas que rara vez alcanzaban la tirada de mil ejemplares? El mismo Celaya, en 1960, confesaba ya que "aunque uno no lo quisiera, seguía siendo minoritario". Blas de Otero se limitará a

Espuma / contra el candil radiante / De la realidad. / Tú. / El cabello / luminoso..." (*En castellano*, 164-65 or.) Oteroren beste berezitasuna bertsoen laburdurarena da. Hitz bat eta biko bertso anitz kausitzen da berarengan. Oterok "*cierra / tú / luminoso / cuando*" hitz soil ez osaturiko bertsoak ditu. Arestik ere maiz hitz bat-bakarreko bertso single-biluzak dauzka. "Profeta bati" izeneko poemari, adibidez, kasu hauek: *eroririk / ezen / geratzen / baitirudi / eztadin / lotsaz / beraz / uhineri...* (*Harri eta herri*, 90-92). Bide guztiok noski, oso urrun daude Lizardi-k bere ildo estetikoari ezarri zion gihardura formaletik. Bi poeten helburuak oso desberdinak ziren.

sentirse "con la inmensa mayoría", "aunque no le lean". ¿Desengaño?". (Ibidem).

Bi kritiklo literario horiek esaten dutena kontuan hartzekoa da, gure herrian (hezketa literario eskasagatik) "poesia sozialak" harrera eta arrakasta baldintzagabea ukan baitzuen.

Testuen azterketara etorri baino lehen, hona Celaya eta Arestiren arteko hurbiltasun animikoaren adierazpen bat:

Baina hau erraxki konprenituko du Jurgi Oteitzak,
Gabriel Zelaiak eta Agustin Ibarrolak erre
konprenitu duten
bezala

(*Harri eta herri*, 104).

Hemen Jurgi Oteitzaren eskulturak ere,
Agustin Ibarrolaren pinturak ere,
Gabriel Zelaiaren poesiak ere
saldu eta erosi egiten dira

(*Harri eta herri*, 114).

Eta halako jarrera ironikoaz:

Baina nola esplikatuko diot nik hau
Jurgi Oteitzari,
nola sartuko diot Gabriel Zelaiari
nik
hau
buruan

(*Harri eta herri*, 116).

Dudarik gabe, Arestik ongi ezaguna zuen Celaya. Hurbiltasun geografikoz, hala ere, Oterorekin harreman biziagoak ukan zituen. Atienzak hau zioen: "Pero por proximidad y por admiración son Blas de Otero y Gabriel Calaya los dos puntos de referencia principales del adolescente Aresti" (O.c., 25).

Aresti-ren testua

Celaya-ren testua

Esanen dute
poesia
eztela,

Tal es mi poesía: Poesía-
herramienta a la vez que latido
de lo unánime y ciego.

baina nik	Tal es, arma cargada de futuro
esaten diet	expansivo con que te apunto al
poesia	pecho
<i>mailu</i> bat dela	
(<i>Harri eta herri</i> , 64).	(<i>Cantos épicos</i>).

Poema berean Celayak eginkizun edo rol sozialik ez duen poesia arbuatuko du. J.R. Jiménezek, modernismoak, "poesía pura" delakoak edukirik jarreak zapuztuko ditu Celayak, eta Otero behar-kizun sozialaren atzetik ibiliko da. Hona Celayaren jarrera:

Maldigo la poesía concebida como un lujo
cultural por los neutrales
que, lavándose las manos, se desentienden y evaden.
Maldigo la poesía de quien no toma partido
hasta mancharse.

Aski plastikoak dira hemengo "concebida como lujo" eta "no toma partido hasta mancharse" pasarteak. Arestiren poesia, bereziki, *Harri eta herri* delakotik hasi —eta gero goikoaren ildotik asko errepikatu diren *Euskal Herria*, *Harrizko Herri hau* eta *Azken harri* liburu prosaikoetan luzatzen denetan— planteamendu horretatik dator. *Maldan-behera-k* edukitako frakasua ikusita euskal irakurleagoak, beraz, ez zeukan, nolabait, ardura handirik hango tematika ulertzeko. Ondoren, arrakasta gehiago suposa zezakeen biderantz abiatu zen (baina, ausaz, poesiaren alde formalak abandonatuz). Arestiren *mailuzko* poesia Celayak proposaturiko "poesía-herramienta" delakoaren kidekoa zen.

Celayak, bestalde, *mailuaren* temática *bakearen* argumentuari loturik eskainiko zuen han-hemen:

El martillo da: Dale que le da.
Hay que trabajar.
El martillo da: Las estrellas saltan
Entre la igualdad

(*El martillo y la paz*, in *Poesía* 516)

Eta beste hau:

Martillo, tu eres la paz.

Tú das a la luz las estrellas con dignidad natural.
Tú que duras, dale y da,
contra todas las razones, contra todo escepticismo,
real, real, tan real

(ibidem).

Eta poesiaren balloz Arestik *Harri eta herri-n* jalgitakoek ere lehendikoa Celayaren ondorengo pasartean dute:

No es poesía gota a gota pensada.
No es un bello producto. No es un futuro perfecto.
Es algo como el aire que todos respiramos,
y es el canto que espacia cuanto dentro llevamos
("La poesía es una arma cargada de futuro", op.c. 365).

Celayak ongi aitortzen duenez, poesiari ez dagokio bitxikerietan ibiltzea, ezta ere virtuosismo formaletan denbora galtzen jardutea ("no es un bello producto"). Hortik, bere poesiak uzten digun "pro-saismozko" kerua (alabaina, Nerudak eta Miguel Hernández batek, nahiz *protestazko* poesia egin, berealdiko *garapen metaforikoan* bildu zuten euren erreklamoan). Arestik berak, Otero eta Celayaren bidetik, bere poesia "merkea" dela aitortuko digu:

Nire poesia oso merkea da,
herriaren ahotik hartu nuen
debalde,
eta *debalde* emanen diot
herriaren belarriari

(*Harri eta herri*, 96).

Aitorpen hau interesgarria da gure poetaren helmugak hobeto neurtzeko. Aresti-ren helburu berria herriarengana iristea izanen da, eta horretarako lanketa literario baten prozedura arbulatzen du poesia biziki elemental bat erabiliz. Hemen, Otero eta Celayaren eskutik, jarrera literario batzuen arazoa azaltzen da, berriro.

Azkenik, esan behar dugu *Harri eta herri* liburuaren izenburuaz hipotesia zenbait egon dela han-hemen. Arestik *harri* kontzeptua gerora errepikatu zuen beste *Harrizko herri hau* eta *Euskal Harria* poema-liburuetan. Oteizak berak gogoetak eginak zituen kontzeptu horren inguruan "Quosque tandem..." lan sujerigarrian (*haitzaren* eta *hutsaren* inguruan tesi zenbait ezarri). Baliteke liburu horrek

nolabaiteko zerikusia edukitzea *Harri eta herri* poemategian, ze bertako orritan presente dago Oteiza pertsonaia bezala. A. Zelaietak hau zioen: "Tituluarri bagagozkio, Gabrielen poesigintzan hainbestetan agertzen den "harri" hitz honi, alegia, ba da Jorge Oteizaren influentziarik ikusten duenik. Izan ere, Oteizaren uste intuitiboetan, euskal gizona harri-aroan heldu zen bere gizatasun osora" (Gabriel Aresti, I, 78).

Bestalde, Juan San Martinek Arestiren poesian eragin egiatikotzat bezala C. Emilio Ferreireoren *Longa noite de pedra* liburuarena dakar zen *Harri eta herri* poemategiaren kasuan. "Izen buruko "Harri"-ri iturbururik aurkitzekotan diktadura garain ezertara mugitzeko hain gogortua zegoen herriagatik (populuagatik) ere ari zen, baina ziurrago Celso Emilio Ferreiro-ren *Longa noite de pedra* (1962) deritzaionetik, zeren bi urte lehenago argitaratua bai zen eta Aresti-k oso ezaguna zuen Celsoren poesia, gaia oso hurbildik jarraituz. Horregatik, "harri"-idetak ez du beste iturririk C. Emilio Ferreiro-k ematen ziona baizik".⁷ Juan San Martinek, bada, influxu hori hurbileneztat ematen du. Eta horretarako Ferreireoren testu hauek gogoratzen dizkigu: "O teito é de *pedra* (harrizkoa) / De *pedra* son os muros / I as tebras... os ceraxós dos homes / que ao lonxe espreitan, / feitos están / tamén de *pedra*. / I eu, morrendo, / nesta longa noite / de *pedra*". Ferreiro poeta Galizian poesia "sozialaren" aitzindaritzan kokatu zen, dagoeneko, 1962. urterako, hots, *Harri eta herri* baino bi urte lehenago. Ferreireoren erreakzioa garbi dago adierazpen hauetan: "Los poetas gallegos, si quieren ser fieles, a sí mismos y a la tierra, tienen que huir de la arqueología estéril y del ruralismo burdo. Tienen que retorcerle el cuello al ruseñor del lirismo lacrimógeno, saudoso, viejo estilo. En cambio, tienen que sumergirse de un desesperado esfuerzo en el mundo social de nuestra tierra, en los problemas vivos de nuestro tiempo; en las angustias de nuestras gentes". Aburu guztiok, garbiro, poesia "sozial" batenak ziren. Eta norabide "sozializante" horretan etxeko hizkuntzaren errebindikazioa zuen: "Lengua proletaria de meu pobo / eu fálo a por que sí, porque me gusta, / porque me pe... e quero dar-me a gaña / porque me sai

(7) Juan San Martín, "Reduccions, revista de poesía", *Egan* (1984) 5-6, 16

de dentro, alá do fondo / de una tristura aceda que me abranque / ao ver tantos patucos desleigados" (*Longa noite de pedra*, "Deitada frente ao mar", *ibidem*).

Guk gure aldetik, Juan San Martinen hipotesia, funtsean, baies-ten dugu, batez ere, *harria*-ren kontzeptua dela eta, baina gure poetaren luze-zabalak hobeto ulertzeko komeni da eragin zehatz horri besteak ere (Nietzsche, Mirande, Otero, Celayarenak...) hurbilago-*gotik* kontuan hartzea. Hain zuzen, Arestiren obran ere estetikaren eta alde literarioen ertzak *poligonalak* izan ziren, nolabait.